ZAGREB

BROJ 2. VELJAČA 1934. GOD. II.

Cijena Din 10·—

UNION

ČOKOLADA
KARAMELI
DESERTI

PRVO HRVATSKO
GRADJANSKO KAPTOLSKO DRUŠTVO
ZA SJAJNE POGREBE U ZAGREBU
(Poslovodja Juraj Fröbe)
Pavla Radića (Duga) ulica br. 9 = Telefon 2005 = Telefoni u noći 2004 - 2006

Preuzima u i izvan grada pogrebe, prevoze i exhumacije od najjednostavnijih do najraskošnijih izvedba uz najumjerenije cijene.
SPECIJALNI AUTO ZA PREVOZE

Jugoslavensko industrijsko i trgovačko d. d., Zagreb
Washingtonov trg 1 (prije Trg Burze) — Telefon broj 26-67 i 20-17
Generalno zastupstvo
tt. ROBERT BOSCH A. G. Stuttgart
Prodaja: Buick automobila, svih Bosch proizvoda, Seiberling guma, i svakovrsnog auto pribora.
Specijalna Bosch radiona za popravke.

Utemeljeno 1860 ŠUMSKA INDUSTRIJA Utemeljeno 1860
FILIPA DEUTSCHA SINOVI
Vrhovčeva ul. 1 ZAGREB Telefon 30-47
Eksport najfinije hrastovine. **Parna pilana u Turopolju.**
Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija.

SPECIJALNA
SIRANA
PRODAJA MASLACA I DELIKATESA
M. BEK - ZAGREB
PRERADOVIĆEVA 2 - TELEFON 5287

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA
BROJ 2. GOD. II. VELJAČA 1934.

Dr. Milan Bogdanović, gradski senator

JOSIP BACH

(O šezdesetoj godišnjici rodjenja)

Većina ljudi radi određen dio dana, a onda mirno i bez brige ostavlja posao i predaje se dokolici i zabavi. Ali ima i ljudi kojima je vrijeme uvijek prekratko za rad, kojima ni dan od četrdeset i osam sati ne bi bio dovoljan, koji ne znaju za odmor ni za plandovanje. Neke od njih smeta i to što moraju jesti i spavati, te bi voljeli da mogu i vrijeme tih prijekih životnih potreba provesti u radu. Jedan od takvih ljudi je i Josip Bach. Život i rad za nj su sinonimi. On je personificirana radinost.

Tko poznaje Josipa Bacha i tko ga gleda kako već nekoliko decenija, pun elana i svježine, vječno mlad i poletan, žurno koraca gradskim ulicama, ne bi vjerovao da je minulo već punih šezdeset godina od onog dana, kad je usred širokoga Ličkog Polja, u ubavom i prijaznom Gospiću ugledao božju svjetlost dječačić, koji će jednom biti duša hrvatske dramske umjetnosti.

Došavši već u ranoj mladosti s roditeljima u Zagreb, pokazao je ubrzo neobičan interes i ljubav za kazalište. Još dječakom uredio je kod kuće malu pozornicu i na njoj improvizirao pretstave. Kasnije je bio namješten kod zagrebačkog poštanskog ravnateljstva, gdje mu je otac bio činovnik, ali u kazalište, u staru drvenjaru na Markovom trgu, išao je svaku večer. Vršnjaci su mu se divili, jer su već onda u njemu gledali kazališnog stručnjaka prvoga reda. Smatrali su za veliku čast da se lično upoznaju s tim neobičnim mladim čovjekom. I nisu se razočarali. Njegova jaka ličnost širila je oko sebe magičnom snagom veliku ljubav prema glumačkoj umjetnosti. Mnogi mladići nastojali su da ga imitiraju, te su i oni mnogo išli u kazalište, ali malo koji je ustrajao na tom putu, kojim on i danas sa jednakim žarom koraca. Već onda se znalo da nitko ne poznaje bolje od njega svjetsku dramsku literaturu. Vječito je čitao i čitao. Ne

samo kod kuće, za ručkom i večerom, i u postelji, dok ga nije svladao san, nego i na ulici. Brzim koracima — jer njemu se uvijek žuri — jurio je ulicama sa knjigom u ruci i čitao. Stalno je zalazio u knjižare i izlazio iz njih sa snopom knjiga, svojom najmilijom hranom. Rijetko je ikad netko toliko pročitao koliko Josip Bach. Ne samo dramskih i kritičkih nego i drugih književnih djela. Nije svršio fakultet, ali što se tiče općeg znanja, mnogi fakultetlija morao bi mu skinuti kapu. Self-made man u pravom i najplemenitijem smislu riječi.

Od svega mu je uvijek najdraža bila drama. Zato nije čudo da je pošao u glumački tečaj Hrvatskoga glazbenog zavoda, a kad je slavni intendant Miletić otvorio dramsku školu, bio je u njoj jedan od najboljih i najmarljivih đaka. Svršivši tu školu bio je angažovan, i to najprije za glumca. Bili su mu povjeravani i teži zadaci, koje je uspješno svladavao, na pr. glavna uloga u Beaumarchaisovu »Figarovom piru«, ali se brzo vidjelo da to ne će biti pravo polje njegova rada, i da on nije rodjen za glumca, nego za učitelja glumaca. Da se što bolje spremi za to zvanje, pošao je na studije u veliki svijet, napose u Beč, Berlin i Prag, gdje je otvorenim očima gledao i još više usavršio svoje stručno znanje. 1903. godine postao je redateljem, a već 1908. godine ravnateljem drame. Sav napredak zagrebačke drame u velikom razdoblju nakon toga u glavnom je njegovo djelo. Dok on radi, drugi ne treba mnogo da vode brigu, jer sve je dobro, i mora da bude dobro.

Josip Bach

Vedar optimizam, neumorna marljivost, neslomljiva energija, hrabrost i neustrašivost, koja ne uzmiče ni pred najvećim zaprekama, žilava borbenost, koja nikad nije ni na čas klonula, utvrđeni i stalni pogledi i principi u stručnom radu, bez ševrdanja i kolebanja, plemenit idealizam, spojen s realnim i suverenim gledanjem grubih stvarnosti, to su glavne karakteristike toga vanrednog javnog radnika. Za svoje uvjerenje često se najžilavije borio u polemičkim novinskim člancima i feljtonima, punim tako iskrene, čestite i sugestivne uvjerljivosti, da su ga objektivni čitači morali priznavati pobjednikom, makar su njegovi protivnici uživali i veći ugled od njega. Zbog svoje polemičke ćudi upleo se jednom čak i u časnu aferu starijega stila sa jednim od naših prvih književnika, koji ga je ljuto napadao. Svjedoci jedne i druge stranke sastali su se na vijećanje, ali do

fizičkog razračunavanja srećom nije došlo, jer kolike štete da je koji od njih dvojice onda rusu izgubio glavu. I naša književnost i naša drama zacijelo bi bile krenule drugim smjerovima.

Njegovu neslomljivost i nepopustljivost neka okarakteriše ovaj markantni slučaj. Naša vrla Zagorka napisala je bila u Khuenovo doba dramu »Evica Gupčeva«, koja je doduše imala historijsku okosnicu iz tragične seljačke bune, ali je bila puna aluzija na ondašnje političke prilike, a naročito je moralo biti i slijepcu jasno, da je u krvniku Tahiju prikazan baš grof Khuen. I tadašnja birokratska cenzura opazila je to, i nije htjela da dade dozvolu za prikazivanje. »Što bi kazao Preuzvišeni!?« rekao je cenzor Bachu kad je došao da intervenira. »Pa pitajte ga!« odgovori Bach. »Što Vam pada na pamet? Tko bi se to usudio!« Ali Bach se nije dao smesti. »Dobro, idem ja sam Preuzvišenomu!« odgovorio je zadivljenom cenzoru, kojega je iznenadila takva smionost mladog pregaoca. I Bach je otišao banu. Na banovo pitanje zašto cenzura pravi smetnje, odgovorio je iskreno: »Jer da ste Vi, Preuzvišeni, u toj drami prikazani!« — »Tako? E, onda će se taj komad prikazivati!« odgovorio je Khuen, koji je doduše bio silnik i tuđinski eksponent, ali nije bio sićušan čovjek. I »Evica Gupčeva« se prikazivala, a publika je, dakako, burno odobravala svim političkim aluzijama. Khuena to nije mnogo smetalo, a Bach je triumfirao. Koliko ima ljudi koji bi onda na Bachovu mjestu bili učinili ono, što je učinio on?

Bachovu neustrašivost neka osvijetli ovaj primjer. Tko poznaje glumce i njihovu poslovičnu osjetljivost, tome će biti jasno da je između njih i temperamentnog Bacha moralo dolaziti i do jačih konflikata. Jedan povrijeđeni glumac, inače velik talenat, toliko se raspalio u prepirci sa direktorom Bachom, da je pograbio tintarnicu s njegova pisaćeg stola i htio mu je baciti u glavu. Što bi učinio mnogi drugi na Bachovom mjestu? Stao bi možda vikati, ili bi poletio na vrata da zove u pomoć, ili bi se možda sakrio pod stol, a u najmanju ruku bi problijedio i zadrhtao. A Bach? Ništa od svega toga. Mirno je prihvatio velike stolne škare i pružio ih razjarenom glumcu s riječima: »Ovim ćete me brže i lakše ubiti!« Time je dakako posve razoružao svog »protivnika« — i ništa se nije dogodilo. Varao bi se tko bi mislio da je Bach prema takvim ljudima osjećao i malo gnjeva, ogorčenja ili mržnje. Ni truna! Od Šekspira naučio je poznavati ljudske slabosti, i praštao ih je još prije nego ih je na sebi osjetio. Što više, takvi su mu ljudi uvijek bili dragi, jer su davali hrane njegovoj borbenosti, za koju je najljuće kreševo najveći užitak.

U teško ratno doba trebalo je na poseban način voditi kazalište. Bach, kao uvjeren protivnik centralnih vlasti, tražio je svaku priliku da što jače podgrije nacionalnu svijest, koja je u ono vrijeme pretrpjela mnogo bolnih udaraca, i da pobudi nadu u bolju budućnost. Svaku historijsku

godišnjicu u kulturnom životu naroda iskoristio je za proslavu u kazalištu, te tako bodrio i krijepio malaksala srca rodoljubnih Zagrepčana. Oni časovi nacionalnog uzbudjenja i zanosa ostat će nezaboravljeni svima koji su ih doživjeli.

Izmijenjene prilike poslije rata nagnale su Bacha da ostavi svoje najdraže polje rada i da se prihvati administrativnih poslova u kazalištu. Bio je dapače stavljen i u penziju, ali to nije dugo trajalo. Dok Bach živi, ne može se kazalište bez njega zamisliti. I na novom polju djelovao je Bach jednako marljivo i neumorno. Ta radilo se o napretku kazališta, njegova ljubimčeta, za koje je bio spreman raditi na svakom području. Ali ljubav prema drami bila je u njega prevelika, da bi mogao zanemariti tu granu kazališne umjetnosti. I u doba njegova administratorskog rada osjeća se njegov veliki utjecaj na razvitak drame, u kojoj se ništa nije radilo bez njegova znanja i savjeta. Napokon se ipak vratio svom pravom pozivu, i opet mu je bilo povjereno ravnateljstvo drame. I danas radi Bach sa negdašnjim žarom i ljubavlju, i svaki iskren prijatelj kazališta mora željeti da bi to što duše potrajalo.

Još jedna lijepa vrlina resi Josipa Bacha — apsolutna skromnost. Za slavom nije nigda težio, već bježao od svake proslave gdje lično se o njemu radilo. Jedina mu je ambicija što više uraditi i požeti što više uspjeha, ali ne ličnih, nego stvarnih. Njegovi nastupi bili su doduše uvijek glasni, često i vrlo glasni, ali ne zato da sebe istakne, već da koristi dobroj i plemenitoj stvari.

Šezdeset godina prohujalo je nad glavom Josipa Bacha, ali nije slomilo njegov elan, njegovu žilavost, neumornost i optimizam. Žustrim koracima, kao i prije četrdeset godina, hrli on ravnim pravcem prema svojim idealima. Njegovi štovatelji i prijatelji u velikoj su neprilici kojom bi mu željom više ugodili: da još dugo aktivno djeluje na korist naše Talije, ili da se mnogo godina odmara na zasluženim lovorikama svoga golemog rada, gledajući u noviju prošlost našega kazališta smireno, čiste savjesti i u uvjerenju: quorum maxima pars fui!

Lujo Šafranek-Kavić:

Zagreb kao glazbeno središte

S pravom ponosi se Zagreb time da je najstarije i najnaprednije glazbeno središte ne samo među južnoslavenskim gradovima nego uopće na jugoistoku Europe. Njegove glazbene tradicije sižu više stoljeća unatrag, u ona mecenatska vremena, kad je njega muzičke umjetnosti bila privilegij crkve te plemićkih i patricijskih domova, palača visokih dostojanstvenika ili naučnih zavoda. Medjutim prošlo je već više od sto godina, od kako je u Zagrebu umjetnička glazba postala svojinom javnosti, najširih slojeva. Zapisi iz početka prošlog stoljeća govore o uspjelim javnim opernim stagionima u zgradi grofa Amadea (Demetrova ul. 1, danas prirodoslovni muzej), gdje je izvadjan već i Mozartov Don Juan. Hrvatski glazbeni zavod, koji je ustrojio prvu muzičku školu, slavio je prije nekoliko godina svoju stogodišnjicu. U Stankovićevoj, kasnije zemaljskoj kazališnoj zgradi na Markovom trgu redale su se razne strane operne stagione, koje su doskora kod domorodaca probudile želju za vlastitom operom. Nismo daleko od punog stoljeća da je Vatroslav Lisinski komponirao prvu hrvatsku operu »Ljubav i zloba«. Domaći amateri bili su već god. 1846. toliko spremni da su mogli izvesti ovaj prvijenac — uz neopisivo narodno slavlje. Preko operete došlo se je upornim nastojanjima g. 1870. do utemeljenja stalne hrvatske opere, čiji je organizator i prvi ravnatelj kroz 19 godina bio Ivan pl. Zajc, neiscrpivo plodni autor kojih tridesetak scensko-muzičkih djela, koja su uz Lisinskoga »Ljubav i zloba« »Porin« postala temeljem našoj za tako maleni narod i ipak razmjerno kratki razvitak dosta brojnoj opernoj literaturi. Još u prvoj polovici prošloga stoljeća ustrojeno je nekoliko pjevačkih društava, Zagreb su sve češće počeli posjećivati strani umjetnici priredjujući koncerte, dolazila su komorna udruženja i orkestri. Dok je škola Hrv. glazbenog zavoda kroz mnoga desetljeća obrazovala zvanične muzičare i mnoge amatere i dok su pjevačka društva u širim slojevima budila interes za ozbiljnu umjetničku glazbu, dotle se je ukus najšire javnosti odgajao u operi i u koncertnoj dvorani. Njezin sud postajao je sve sigurniji i stroži, njezini zahtjevi bivali su sve viši i istančaniji. Dobri strani primjeri poticali su inicijativu, nastajala su (a na žalost obično skoro opet i nestajala) komorna udruženja, organizirani su čak i orkestri, broj domaćih umjetnika-solista, pjevača i instrumentalista, te spremnih nastavnika postajao je sve veći. Tako je stogodišnje nastojanje stvorilo u Zagrebu plodno tlo, stvorilo je tradiciju, na temelju koje se je Zagreb mogao razviti do onoga i onakvoga vodećega glazbenoga središta, kakovim ga danas s pravom i s ponosom možemo smatrati.

Zagreb medjutim nije se zadovoljio s time da bude samo dobri učenik tudjih škola i da na osnovu naučenoga i preuzetoga izgradi svoj glazbeni život, on je šta više za rana svojem glazbenom životu dao sasvim posebnu, izrazitu fizionomiju, više možda nego — izuzev književnost i pjesništvo — na ikojem drugom polju umjetničkoga i duševnoga stvaranja. Ilirci su u Zagrebu već tridesetih godina prošlog stoljeća, posve iz vlastite intuicije, davno prije nego što su do nas mogla doprijeti nastojanja Rusa (Dargomišskij i slavna »Petorica«) i Čeha (Smetana i Dvořak), počeli stvarati našu narodnu umjetničku glazbu. Iz početka u prvom zanosu radili su još naivno i diletantski, ali ideja se je rodila samostalno i bez vanjskog utjecaja, ona ideja koja još i danas živi i dominira, ideja da se svijesni narodni duh mora odrazivati na svim poljima ljudskoga rada i stvaranja, u prvom redu u umjetnosti. Ilirci su više osjećali i slutili nego zaista poznavali ono neiscrpivo muzičko blago koje je kroz tisućlijeća stvorio narodni kolektiv. Ipak su oni u Zagrebu stvorili žarište narodne muzičke umjetnosti, na kojem se još danas grije i pomladjuje naše glazbeno stvaranje. »Porin« i mnoga manja djela Vatroslava Lisinskoga su bila rano postignuti vrhunac. Lisinski je dao nepogrešive smjernice. Što uslijed vanjskih uzroka (apsolutizam) što uslijed unutrašnjih (dominantna ličnost talijanski odgojenoga Zajca) bilo je kasnije mnogih zastoja, zabluda i stranputica, ali temeljna misao ostala je uvijek jednako živa, uvijek se opaža nastojanje da se stvori naša narodna glazbena umjetnost. Zajc i njegovi savremenici, iako su tehnički kročili putevima koje su utrli stranci, ipak su uvijek odabirali narodne tekstove i sujete i stvorili su mnogokoje djelo, koje je više ili manje bilo blisko narodnom osjećaju i postalo popularnom narodnom svojinom. Nakon prebrzo slomljenoga poleta Lisinskoga pretekli su nas Rusi i Česi u stvaranju narodne muzičke umjetnosti, ali smo zato od njih mogli kasnije mnogo naučiti.

Današnje moderno stvaranje koristi se iskustvima slavenske braće i nadovezuje uz primjenu savremene tehnike na tradicije Lisinskoga u nastojanju da se što više i što vjernije približi autohtonom duhu narodnom.

U tome Zagreb opet prednjači. Dok se znatni broj današnjih srpskih i pretežni broj slovenskih kompozitora priklanja internacijonalnoj kompoziciji, dotle hrvatski skladatelji svih generacija gotovo bez izuzetka obradjuju njivu narodne glazbe. To uz simfonička, komorna, vokalna i koncertna djela dokazuje veliki broj isključivo u narodnom duhu napisanih većih, izvedenih ili primljenih muzičko-scenskih djela: Baranovića »Licitarsko srce« i »Striženo-košeno«, Širole »Stanac«, »Sjene«, »Citara i bubanj«, Lhotke: »More«, »Djavo i njegov šegrt«, Dobronića: »Dubrovački diptihon« i »Udovica Rošlinka«, Papandopula: »Zlato«, Matza: »Božićna priča«, Konjovića: »Miloševa ženidba« i »Ko-

štana«, Gotovca: »Morana«, Odaka: »Dorica pleše«, Šafranek-Kavića: »Hasanaginica«, »Medvedgradska kraljica« i »Sanje«. U opereti pokročio je I. Tijardović uspješno narodnim putem.

Danas ima Zagreb razvijeni glazbeni život, koji se kvalitativno i kvantitativno može takmičiti s mnogo većim i bogatijim gradovima. Već pretežno činovnički Zagreb godine 1870. ostvario je unatoč svojih samo 30.000 slabo imućnih stanovnika visoku ambiciju da ima svoju stalnu hrvatsku operu, premda to nisu imali po svojoj veličini mnogo znatniji gradovi. Zagreb je osjećao a osjeća još i danas svoju misiju kao kulturno središte Hrvata i od tuda njegova ambicija shvaćena kao dužnost a nipošto kao neka nerazmjerna i pretjerana težnja. Zagreb kako god je malen ipak je za Hrvate ono što je za Francuze Paris, zato on želi da ima sve glavne kulturne ustanove karakteristične za duševni stepen jednog naroda, iako se Zagreb inače ne dade usporediti niti s miljunskim i bogatim Marseilleom ili Lyonom, koji su uz Paris ipak provincijski gradovi i ne trebaju imati sve one kulturne ustanove koje središte Paris mora imati. To je razlog da Zagreb ima svoju Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, svoje kompletno sveučilište, svoje kazalište s odličnom operom, svoju muzičku i svoju umjetničku akademiju, svoju filharmoniju i sve ostale znanstvene i umjetničke zavode i ustanove koje inače na jednako visokom stepenu imaju samo znatno veći i bogatiji gradovi. Razumije se samo po sebi da sve ove institucije ne može uzdržavati grad sâm nego treba pomoć čitavoga naroda, ali ipak se naročito za umjetničke ustanove traži od grada i pojedinog gradjanina veća požrtvovnost nego drugdje u većim gradovima, jer u prvom redu grad uživa blagodati svojih umjetničkih ustanova.

Ovo je potrebno istaknuti u času kada je naš ponos i naš ljubimac, naše kazalište ugroženo posljedicama krize. Ugrožena je u prvom redu opera s njezinim skupim aparatom a s njome i filharmonija. Treba naći godišnje oko milijun i po dinara da se opera — već nakon provedene krajnje redukcije osoblja i beriva — održi bar na njezinom današnjem umjetničkom stepenu. Ne nadju li se ova sredstva za pokriće manjka, ne će preostati ino nego da se dični i kroz 20 godina usvirani, umjetnički disciplinirani orkestar, solidni temelj na kojem u prvom redu počiva visoka kvaliteta naše opere, smanji na polovicu, isto tako naš izvrsni zbor i balet, tako da će naša opera opet spasti na stupanj davno prošlih vremena i ne će moći izvoditi drugo do starih tudjih opera za mali ensemble. Ove predstave će premalo interesirati — prihod će pasti na minimum, dakle će redukcija biti samo preteča posvemašnjem ukidanju naše ponosne samostalne opere nakon 64 godina njezinoga opstanka i sjajnoga umjetničkoga uspona. Ovo ne smije dozvoliti Zagreb, ni njegovi odgovorni faktori ni njegovo sveukupno gradjanstvo! Hrvatska opera stvorena i

uzdržavana je žrtvama, ona se i u ovoj svojoj sadašnjoj najtežoj situaciji mora spasiti požrtvovnošću, koja proizlazi iz uvidjavnosti, razumijevanja, ljubavi i ponosa! Prevelika je odgovornost naše generacije, prije svega onih koji su pozvani da ju aktivno reprezentiraju, pred onima koji će nakon nas doći, da se uzme na dušu slom zagrebačke hrvatske opere!

Nakon što je naša opera poslije rata sistematski iznjela gotovo sve najvažnije i najuspjelije slavenske opere i balete, ona se danas može ponositi da ima na svome repertoiru glavna standartdjela sviju narodnosti. Da spomenemo samo vrhunce: Musorgskoga: »Boris Godunov« i »Hovanščina«, Rimskoga-Korzakova: »Snjeguročka« i »Sadko«, Borodina: »Knez Igor«, Stravinskoga: »Petruška«, od Smetane čitavi ciklus s »Libušom«, od Janačeka: »Njena pastorka«, od Dvořaka: »Rusalka«, od Moniuszka: »Halka«, od R. Wagnera šest djela, medju njima »Meistersingeri« i »Parsifal«, od R. Straussa: »Saloma« i »Rosenkavalir«, od Beethovena: »Fidelio«, od Mozarta ciklus, od Glucka: »Ifigenija u Aulidi«, od Verdi-a: »Aida« i »Otelo« uz brojne ostale njegove opere, od Puccinia gotovo sva djela uključiv »Turandot« i t. d., i t. d. Da u repertoiru ima i mnogokoja koncesija širokoj publici je imperativ samoodržanja, jer ni Boris, ni Libuša, ni Fidelio ni Ifigenija ne puni kuće. Ova najozbiljnija djela su možla l'art-pour-l'art-istički luksus, ali bez njih naša opera nikad ne bi bila ono što jest.

Samo tko ništa ne radi nema prilike da griješi. Tko naprotiv radi tako mnogo i pod tako otešćanim prilikama kao danas naše kazalište, kod toga je neizbježivo da mu se kraj sve savjesnosti, spreme i dobre volje dogadjaju pogriješke u izboru komada, u personalnim pitanjima, kod gostovanja, podjele uloga itd. U redu je da se sve ove pogriješke pojedinačno objektivno kritiziraju da se po mogućnosti ne bi ponovile. Naprotiv kod prosudjivanja cjelosti, kod procjenjivanja velike kulturne vrijednote koju posjedujemo u našoj operi ne treba biti sitničav i generalizirati beznačajne, prolazne i slučajne pojedinosti. Uzmu li se velegradske nove realizacije najpretencijoznijih i najtežih djela, isčezavaju prama tome gdjekoje omaške u repertoirnim predstavama, ma koliko i ove bile nepoželjne. To se dogadja u svim, i najvećim opernim kazalištima. Zagreb si mora biti svijestan što ima u svojem kazalištu, onda će jamačno znati čuvati i braniti njegov niveau.

Naš grad ponosi se već 15 godina svojom odličnom i reprezentativnom »Zagrebačkom filharmonijom«. Njezina sudbina najuže je povezana sa sudbinom opere, jer je naš operni orkestar srčika ovoga najboljega simfoničkoga orkestra na jugoistoku Europe. Djelovanje filharmonije potpuno je ovisno o odazivu publike, koju »Hrvatsko filharmoničko društvo« nastoji da organizira i zainteresira.

Uz filharmoniju postoji u Zagrebu još vrlo dobri orkestar Mu-

zičke akademije sastavljen iz naprednih djaka, zatim amaterski »Društveni orkestar Hrvatskoga glazbenog zavoda« i amaterski orkestar društva »Merkur«. Sve je to dokaz koliko u Zagrebu ima volje za simfoničko muziciranje i koliko spremnih zvaničnih muzičara i amatera.

Hrvatski glazbeni zavod, od kada je svoj renomirani konzervatorij predao državi, unapredjuje naš glazbeni život izdavanjem dobrih kompozicija i priredjivanjem društvenih orkestarskih, vokalnih, komornih i solističkih koncerata i omogućuje na taj način domaćim koliko produktivnim toliko reproduktivnim umjetnicima da dodju do riječi, što na svoj riziko kod današnjih prilika nikako ne bi mogli.

Nakon mnogih pokušaja kratka vijeka danas imamo u Zagrebu dva stalna komorna udruženja. »Zagrebački kvartet«, gg. Milanov — Graf — Arany — Fabbri, radi već oko 15 godina zajedno i dotjerao je svoju umjetnost do tako visokoga stepena da je u vanjskom svijetu stekao velika priznanja i ugled. Tako je on mogao diljem velikoga dijela Europe muzikalne krugove upoznati s našim savremenim muzičkim stvaranjem i stekao si je time neprolaznih zasluga. Od nekoliko godina radi intenzivno i uspješno »Zagrebački komorni trio«, dr. Majer — Šulc — Crlenjak te »Gudački kvartet GDI«, Schönstein — Pinkava — Szenczi — Matz. Od vremena do vremena se javlja »Komorno udruženje za duvače instrumente« pod vodstvom prof. M. Fabbria.

Koncertni život bujao je u Zagrebu prvih godina nakon rata i preobilno, ali je uslijed sve težih ekonomskih prilika zadnjih godina njegov intenzitet znatno nazadovao. Ipak još upoznajemo najslavnije svjetske umjetnike. Glavni dio koncertnih priredbi ispunjuju medjutim osim spomenutih orkestara, komornih udruženja i pojedinih solista naša brojna svjetovna i duhovna vokalna udruženja, od kojih su nekoja na najvišem umjetničkom stepenu. U njihovim programima prevladavaju djela domaćih autora. Mogu se čuti i mnogi dobri crkveni koncerti.

Veliki porast naše glazbene literature svih vrsti ima se zahvaliti sretnoj okolnosti da Zagreb ima odličnu operu, operetu i balet, filharmoniju i još tri orkestra te komorne i vokalne korporacije. Svi oni posvećuju najveću moguću pažnju novoj domaćoj produkciji.

Za obrazovanje podmlatka od početnika do gotovih skladatelja, dirigenata, pjevača ili virtuoza brine se odlično organizirana Državna muzička akademija, na kojoj djeluje nekoliko vanrednih nastavnika. Akademija je nastala iz nekadanje privatne glazbene škole odnosno konzervatorija Hrvatskog glazbenoga zavoda. Nju nadopunjuje u njenom radu osim sasvim privatne poduke nekoliko vrsnih privatnih glazbenih škola kao »Polihimnia«, »Lisinski«, »Feller-Gussich«.

Najmanje sreće imao je Zagreb s najnovijim važnim faktorom u glazbenom životu, radiem. Doduše Zagreb je ostvario svoju ambiciju da uredi prvi u državi svoju Radiostanicu, ali je ta stanica po svojem tehničkom kapacitetu danas već mnogo preslaba za značenje Zagreba. To je razlog da ima malo slušača a prema tome i malo prihoda — sa svim konzekvencijama koje iz toga slijede. Odgovorni funkcijonari očekuju da će se ovo stanje u najskorije vrijeme iz temelja promijeniti na bolje a dotle smo prinuždeni na strpljivost.

Zagrebačko gradjanstvo u svojoj velikoj većini vrlo voli glazbu — kao što i našega seljaka prati pjesma od koljevke do groba. Veliki dio inteligentnog gradjanstva ima razumijevanja i za ozbiljnu, sve više i za slavensku i domaću umjetničku glazbu, dok kod autohtonog elementa razne vrsti »muzicirajućih« cigana ne nalaze upravo nikakvoga polja zarade. Stoljetna tradicija i ozbiljno glazbeno obrazovanje koje uživaju široki krugovi amatera stvorilo je mnogobrojnu općinu pretencijoznih glazbenih konzumenata. Danas Zagreb još ima svoj operni i glazbeni život koji odgovara njihovim visokim zahtjevima. Da ga ne samo zadrži i spasi preko današnjih teških vremena nego još i unapredi i usavrši leži in ultime binea na samom gradjanstvu, na publici koja mora koliko brojnim posjetom priredbi toliko živim i aktivnim sudjelovanjem u javnim anketama, debatama itd. kod svake prilike pokazati svoj veliki interes. Inertno čekanje ne koristi a naknadno žalenje ne pomaže. Zagreb mora za vremena spriječiti da dodje do razloga žalenju!

I. Ulčnik:

Hrvatski ban Franjo barun Vlašić

Medju hrvatskim banovima prošloga stoljeća vrijedno je spomenuti Franju baruna Vlašića. Njegovo banovanje nije toliko isticano u Hrvatskoj povijesti prošlog stoljeća, akoprem je trajalo baš u doba, kada se je i kod Hrvata probudila narodna svijest, naročito za svoj jezik. Za njegova banovanja započeo je hrvatski narodni pokret pod Ilirskim imenom. Započelo se sa izdavanjem prvih Hrvatskih Novina, koje je izdavao dr. Ljudevit Gaj. Nema sumnje da je lojalno držanje bana bar. Vlašića spram hrvatskog narodnog pokreta mnogo doprinijelo, da se je ideja hrvatske svijesti sve više razmahivala, da konačno u dogodjajima god. 1848. i 1849. dosegne svoj vrhunac u ratu protiv Madjara. Poslije toga taj je pokret na žalost bio likvidiran Bachovim apsolutizmom na taj način, da su Hrvati od Bečke

kamarile za plaću dobili isti apsolutizam i progon svih narodnih ideala, koji su za kaznu dobili i revolucionarni Madjari.

Franjo barun Vlašić rodio se je 24. IV. 1766. u Dombovaru, koji je spadao Tolnajskoj varmedjiji (županiji). Posvetio se je najprije ugarskom pravu, da se kasnije u 18. godini posveti vojničkom zvanju, te god. 1784. stupi u vojsku kao kadet kod konjaničke regimente Emerika Eszterhazya. God. 1785. postane kod iste regimente poručnikom.

Kada su poslije buknuća velike francuske revolucije zaredali mnogi ratovi i srednjoj i zapadnoj Europi sudjelovao je u tim bojevima i barun Vlašić. Njegovo vojevanje započelo je god. 1792. Naročito se odlikovao kod Austerlitza u bitci protiv cara Napoleona, a sudjelovao je u bitkama kod: Regensburga, Ulma, Asperna, Vagrama i Znoima. Njegovo ime uvijek je sa pohvalom junačtva bilo isticano.

Kada je Napoleon god. 1812. poveo silnu vojsku protiv Rusije, sudjelovao je barun Vlašić u toj vojni kao pukovnik, te je sa uspjehom vodio svoju regimentu u takozvanoj austrijskoj pomoćnoj vojsci koju je austrijski car Franjo I. morao prema sklopljenom ugovoru poslati Napoleonu u pomoć. Tu pomoćnu vojsku vodio je knez Schwarzenberg. God. 1813. bar. Vlašić bio je već general majorom, pa je sudjelovao u ratu protiv Napoleona u Italiji gdje se je borio protiv vojske talijanskog potkralja Eugena, pastorka cara Napoleona. Tu je branio mjesto Vilach protiv mnogo jače francuske vojske.. Radi svoje hrabrosti bude odlikovan redom Marije Terezije i to izvan kapitola, što je značilo, da je taj red dobio izravno po volji samog cara Franje I., bez da je car glede tog odlikovanja tražio čiji predlog ili dogovor. Tim visokim vojničkim odlikovanjem izraženo je bar. Vlašiću priznanje da je spadao medju prve i najhrabrije časnike austrijske vojske.

U Zagrebu je bar. Vlašić služio g. 1824. kao feldmaršal-lajtnant. Postao je i drugim vlasnikom ulanske regimente kneza Schwarzenberga.

God. 1832. postao je banom kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a ujedno je imenovan i komandirajućim generalom svih vojnih sila Hrvatske i Slavonije. Bio je vlasnikom dviju banskih regimenta i vrhovnim županom Zagrebačke varmedjije. Kao posjednik reda Marije Terezije dobio je nasljedni ugarski barunat. God. 1833. bio je poslan u Erdelj kao punovlasni kraljevski komisar, pa je za uspješan rad u tom svojstvu odlikovan Leopoldovim redom, što je bilo jako veliko austrijsko odlikovanje.

Barun Vlašić sudjelovao je u više od 50 bitaka pa se je tu zadobavio mnogih rana i bolesti, koje su mu pod starost prouzročile nesmiljene boli, dok ga konačno 16. svibnja 1840. nije smrt otela zemaljskom životu.

Dne 23. svibnja 1840. u 9 sati u jutro počeo je sprovod samrtnih ostanaka Franje baruna Vlašića, što je izvršeno velikim počastima. Vrijedno je spomenuti kako je taj sprovod tekao.

Tijelo pokojnika dignuto je iz državne kuće, gdje je kroz 7 dana bilo izloženo, pa je žalobna povorka krenula kroz Mesničku ulicu, Ilicu, Dugu ulicu, Kipni trg, zatim preko Opatičke u Pivarsku ulicu, i opet na Markov trg, a zatim kroz Gospodsku ulicu do crkve sv. Katarine, gdje je bar. Franjo Vlašić i sahranjen. Sprovod je išao ovim redom: Crkveni križ. Jedna polovica banderijalskog konjaništva. (Ovo konjaništvo sastojalo se je iz tako zvanih slobodnjaka biskupskih, kaptolskih i inih gospoštija). Varoški majstorski cehovi. Školska mladež. Zatim jašio je na konju feldmaršal-lajtnant i komandant 2. korpusa od armade barun Leopold Geramb, kao zapovjednik sudjelujuće vojske. Za njim general-major i brigadir Ladislav Kušević od Samobora, bataljun regimente Kralja Vilima Niederlandskoga, dva topa po 6 funti te bataljun Graničarske regimente. Redovnici, naročito braća milosrdnici i franjevci. Mladje svećenstvo i klerici u roketama. Prevendari, kanonici. Kazališni pjevači. Iza ovih je išao uz veliku svećeničku asistenciju biskup Josip Schrott, biskup biogradski i smederevski i prepošt zagrebačkog Kaptola. Državni banski znakovi nošeni su po dvojici plemića na konjima i to bansko žezlo ili sceptar (znak banske vlasti), a nosio ga Žiga pl. Galjuf, sudac varmedjije varaždinske, dok je bansku zastavu nosio Julijo Dömüterfy, jurator varmedjije zagrebačke. Turobni konj pokriven crnim suknom. Sprovodna kola sa lijesom, koja su vukla 6 crnih konja. Četiri oficira držali su krajeve mrtvačkog pokrova. Uz lijes išlo je 12 juratoša sa bakljama, a 12 juratoša sa izvučenim golim mačevima. Sa obe strane lijesa išlo je 48 strijelaca, koje je vodio jedan oficir. Iza mrtvačkih kola jašio je oklopnik na konju. Zatim su išli visoki državni činovnici i časnici, a medju njima bila su i dva feldmaršal-lajtnanta, četiri general-majora brigadnih zapovjednika iz Zagreba, Karlovca, Bjelovara i Petrinje. Turopoljska plemićka četa. Varoška Gradjanska četa, Kaptolska Gradjanska četa. Ostalo općinstvo. Sprovodnu povorku zaključila je druga polovina banderijalskog konjaništva.

Stjepan Stiegler, gradski tajnik

Iz povijesnih spomenika grada Zagreba

Sudovanje u starom Zagrebu

II. Delikti

Zadnji puta opisali smo u kratko temeljni Statut grada Zagreba »Zlatnu bullu« Bele IV., sastav suda i način vodjenja rasprava, svjedočenja pred sudom i u glavnome naveli smo kakve sve kazne bijahu u staro vrijeme u gradu Zagrebu.

U ovome prikazu nastojati ćemo u kratko opisati sve vrsti raznih delikata o kojima se sudovalo kod naših starih gradskih sudova.

1. Pogrde i psovke.

»Zlatna bulla« imade glede pogrdi i psovki slijedeću ustanovu: »Tko od gradjana drugoga gradjanina obruži, opsuje ili izgrdi, da plati uvrijedjenome šest pensah (dvije marke), a u gradsku blagajnu 100 dinara. Ako li se takav, pošto je bio već tri puta kažnjen, ne popravi, neka se sva imovina njegova u korist općine zaplijeni, a on da se kao nepoštenjak iz grada sramotno istjera.«

I gradsko je zastupstvo godine 1437. odredilo za pogrde i psovke kuma ili kume veće novčane kazne, dapače i kazne lišenja slobode za kmetove.

Medju spomenicima nalazimo, da su gradskomu sudu u velike dosadjivale svojim medjusobnim uvredama piljarice »filarke« zvane, pak je za njih bilo odredjeno slijedeće:

Na Markovom trgu na »prangeru« stajao je istesani kamen, učvršćen lancem tako, da se taj lanac lahko stavio na vrat. Kada bi se dakle te »filarke« posvadjale, sud bi odredio, da jedna imade staviti taj kamen sa lancem na vrat i nositi ga »Srednjom ulicom« (ulica gdje danas stoji gradska vijećnica) sve do »Sirovih Dverca« (današnje Štrosmajerovo šetalište), gdje bi je dočekala druga piljarica, koja je imala za kaznu ovaj kamen sa lancem odnijeti natrag na »pranger« na Markovu trgu.

Dakako, da je ova kazna kao velika sramota bila toliko djelotvorna, da su se »filarke« čuvale svadja i pogrda.

Jedna od najvećih pogrda bila je za muškarce, ako ga je tko nazvao »tatom ili izdajicom grada« dok je za ženu bila najveća psovka, ako joj se reklo da je »kurva«.

Bilo je dakako i manjih pogrda, koje bi uvrijedjeni redovno praštali pred sudom i to bi se onda zapisivalo u sudbeni zapisnik, da bi se znalo, ako bi tuženi opetovno koga pogrdio, da bude onda tim strože kažnjen.

U spomenicima nalazimo još slijedeće pogrdne riječi: kurvin sin, stari kuljavi pas, fraska (smušenjak), tat, tolvaj, krvnik. Nadalje bila je pogrda ako bi se kome turila »figa« pod nos ili ako je muškarcu tko turio pod nos dva prsta rastavljena poput ostva, rekavši mu tobože da je »žabar«. Za žene nalazimo pored spomenute pogrde još imena: gamila, stara gamila, ruffiana (svodilja), ili bi ju se naročito pogrdilo, ako joj se reklo, da ju je muž uzeo za ženu izvadivši ju iz bludilišta (»prostibulum«).

Uvrede morale su se na sudu dokazivati putem svjedoka, a moralo se katkada i prisizati. Veličina globe ovisila je o veličini uvrede ili psovke. Globe su se plaćale od pol marke na više, a moglo se kažnjavati i zatvorom, dapače i izgonom iz grada.

Pred sudom izrečene pogrde kažnjavale bi se dvostrukim kaznama.

Ako presudjeni nije mogao platiti globe onda bi se globa zamjenila zatvorom ili mu se pače u nekim slučajevima odrezalo koje udo na pr. ruka. Ovakve kazne bi ali često praštali i zamjenjivali »oduzećem prava nošenja oružja« što je bila za gradjanina najsramotnija kazan.

Kod izricanja globe uvijek bi presudjeni morao platiti stanovitu globu i u gradsku blagajnu, a ne samo povrjedjenom licu.

Gradjani znali su izricati svoja negodovanja radi raznih općinskih odredbi i ustanova, koje su bile nepoćudne, pak su zato bivali osjetljivo kažnjavani.

Tako nalazimo u jednome spomeniku, da je neki nezadovoljni »purger« kritikovao zakon o vinskoj tecivarini na slijedeći način: »Neka vrag uzme one, koji su stvorili taj zakon, a sudac, taj stari pas i kurvin sin, nikada ne će ni s općinom ni s juratima moje vino ocjenjivati«. Radi ove velike pogrde bio je taj »purger« kažnjen sa dvostrukom glavarinom (in duplo homagio) t. j. sa petdeset maraka sucu i juratima, a za svakoga gradjanina globom od dvije marke ili deset pensa.

Nemarni gradjani kod uplate poreza, ako bi opomenuti opsovali magistrat ili cijelu općinu, nazvavši gradjane »izdajicama«, bili bi kažnjavani po posebnom sudu time, da im se »odrezao jezik«.

Ovakve kazne bile su ali tek opomena, jer su ovakve osudjenike redovno pomilovali.

2. Posmjehivanje i ruganje.

I nekoć kao i danas bilo je ljudi, kojima je činilo veliko veselje rugati se pojedincima, čitavim obiteljima ili pače i zadrugama te raznim djelomice i izmišljenim pričama izvrgavati ruglu svoje sugradjane.

Ovakove bi krivce gradski sud redovito osudio na oštru kazan t. zv. »glavarinu« t. j. presudio bi krivca da plati uvrijedjenome novčanu kaznu od 25 maraka.

Desilo bi se da je uvrijedjeni sam sebi krojio pravdu te istukao onoga, koji bi ga izvrgnuo smijehu. Takav bi onda bio i sam osudjen po sudu, jer je mimoišao gradski sud, davši sam sebi zadovoljštinu.

U spomeniku od 13. juna 1523. god. spominje se jedna interesantna rasprava, koja se vodila pred gradskim sudom.

U ono vrijeme imali su naši cehovi zajedničke sastanke, pak je tako jednoga dana na zajedničkom sastanku gradskih remenara, krznara i sedlara jedan sedlar imenom Ivan da obruka postolare pripovijedao slijedeću priču:

»Bio je neki ubogi postolar (varga), koga su njegovi drugovi nagovarali, da ih jednoć pozove na gozbu. On je htijući im udovoljiti priklao mačku crne kože i ispekao, a kožu bacio u zapečak. Kad su ostali postolari mačka pojeli dodje sin ovoga postolara u sredinu sobe donesavši mačkovu kožu i raširivši je, lamajući rukama poviče: »Oče, šic!« Od toga dana postade za postolare rugalica: šic varga!«

Isti taj sedlar dalje je pričao o postolarima još smramotniju rugalicu, koju nemožemo reproducirati. Dakako da je bio zato veoma strogo kažnjen.

Takodjer se teško kažnjavalo anonimno pisanje, ako bi se krivac pronašao.

3. Klevetnici.

Crnitelji tudjega poštenja, ljudi, koji bi sugradjanina svoga okrivili s nepoštena djela bili su teže kažnjavani nego psovači. Dakako da je visina kazne ovisila o ugledu oklevetanoga lica. Tako nalazimo u dokumentima, da je jedan gradjanin oklevetao gradskoga bilježnika (notara), da u knjigama krivo bilježi rasporezane svote, pak kad to nije mogao dokazati, bio je osudjen na t. zv. »glavarinu« u iznosu od 25 maraka. Da je svoju objedu bio dokazao, sud bi bio bilježnika osudio na smrt na lomači!

Tko je oklevetao gradskog suca bio je osim kazne i globe kao »klevetnik« upisan u Gradski zapisnik (»Protocolum«).

Obično bi se kažnjavalo sa globom, što se zvalo »prati si jezik« (judicium seu emenda linguae).

Za priupadnike odredjivala je »zlatna bulla«, da ih se iz grada izagna.

Medju spomenicima imade i interesantnih zapisnika o klevetama. Tako se spominje jedan brijač, koji je oklevetao donjogradske postolare, pak

je bio po sudu osudjen, da mora od jednoga postolara do drugoga ići bosonog, gologlav i raspojasan i na taj način uvrijedjene moliti za oproštenje, a povrh toga bio je globljen.

Jedna pak gradjanka, koja je drugu oklevetala, da joj ljubavnici dolaze pod prozore i kroz prozore noću ulaze u stan, bila je kažnjena, te je javno morala požaliti svoj grijeh.

4. Čuške.

Čuške kažnjavalo se prema propisima »zlatne bulle« sa globom od deset pensa, a u gradsku blagajnu imao je presudjeni platiti globu od 100 dinara. Priupadnici imali bi se prognati iz grada.

5. Izgredi i tučnjave, nasilja.

Izgredi i tučnjave najčešće su se dogadjale u krčmama gdje bi se ljudi opijali, posvadjali i potukli. Isto tako bi se znali gradjani potući kod mlinova radi meljave.

Kazne bijahu obično globe, a kod većih tučnjava i oštrije kazne. Tako imade u zapisima, da je jedan gradjanin drugome u tučnjavi iščupao bradu, pak je bio kažnjen sa 25 maraka napadnutome, a sucu da plati posebice 100 dinara globe.

Ako je tko bio nepopravljivi izgrednik i tucibaša toga bi jednostavno izbatinali i protjerali iz grada. Nu ako je presudjeni prije ovršenja presude pobjegao iz grada, kada bi ga ulovili, udarili bi mu usijanim željezom na čelo gradski žig, imovinu prodali u korist gradske općine, isplativši prije toga vjerovnike, i onda bi ga iz grada protjerali.

Slično bi se kažnjavala i n a s i l j a (»factum potentiae). Nasiljem primjerice smatralo se i to, ako bi netko u krčmi pio i nije htio platiti potrošak, pak se silom oteo krčmaru i izmaknuo. Isto se smatralo nasiljem, ako je tko provalio u tudju kuću bilo danju ili noću i ondje počinio izgred te iz kuće silom odvukao koju stvar ili svoj vlastiti zalog. Isto je bio kažnjen onaj gradjanin, koji na zapovijed sučevu nije htio otvoriti svoje klijeti radi potrage.

Osudjeni bi povrh globe gradskoj općini morao uvrijedjenome platiti za samo nasilje 10 maraka, a sucu i prisežnicima 100 dinara.

Dakako, da je i u ona dobra stara vremena bilo kao i danas »intervencija«, kako to nalazimo u dokumentima iz god. 1396., kada je podbanu Nikoli Derši došla deputacija za neke zatvorene Čurgovčane, koje je gradski sudac onda na molbu podbana Deršia pustio nekažnjene iz zatvora.

6. Teške i lakše ozlijede.

Glede težih i lakših ozleda veli »zlatna bulla« ovako:

»Rani li tko koga nožem, sulicom ili drugim sličnim oružjem, a ranjenik se izliječi ne izgubivši uda, neka krivac plati liječnika, a ranjeniku neka dade 25 pensa (pet maraka), a jošte 5 pensa neka dade u gradsku blagajnu. Izgubi li ranjenik koje udo, krivac treba da plati liječnika, a ranjeniku neka otšteti udo sa 10 maraka, a povrh toga neka uplati u gradsku blagajnu deset pensa«.

Dakako, da su se ovakve rane morale dokazati pred sudom svjedocima i eventualno prisegom.

Za manje rane plaćalo bi se i polovicu.

Ako krivac nije mogao platiti globe za ranu to bi mu otsjekli desnu ruku i protjerali iz grada.

Onaj koji je koga gradjanina ranio noću, platio bi kaznu dvostruku, a ujedno bi mu sud zaprijetio, počinili to djelo još jednoć, da će povrh kazne biti iz grada protjeran.

Ako bi krivac bio maloljetnik to bi za njega morao kaznu platiti ili otac ili skrbnik njegov.

Interesantne su ustanove glede liječnika, odnosno tužbi protiv njih radi rana, koje su nastale operacijom.

Gradski je sud i ovakve tužbe raspravljao. Imade dokumenata gdje je odredio, da liječnik imade bolesnika (tužitelja) tako dugo badava liječiti, dok mu rana nije zacijelila. Ako rana nije slučajno zacijelila imao je platiti t. zv. »glavarinu« (homagium) u iznosu od 25 maraka. Ako je liječnik operacijom skrivio smrt bolesnika, novac što je primio za liječenje imao je vratiti, a »smrt njegovu neka nosi na duši svojoj«.

7. Ubojstva i razbojstva i umorstva.

Za ubojstvo veli »zlatna bulla«: »Ubije li tko koga u igri nehotice, da plati 100 pensa rodbini ubijenoga, a 20 pensa općini. Ne bude li imao od kuda gradjani neka mu sude.

Rani li tkogod gradjanina i on umre, a ubojica pobjegne, neka dva dijela imetka ubojice pripadnu roditeljima ili rodjacima ubijenoga, a treći dio neka pripadne općini.

Ako ga uhvate neka ga sude po običaju.«

Kada je tko bio sudu tužen, da je ubio čovjeka, a nije mu se ubojstvo moglo dokazati, okrivljeni morao je svoju nevinost dokazivati sa svjedocima i prisegom. On bi trebao naći obično do 25 svjedoka, koji bi s njime zajedno javno u crkvi sv. Marka prisegli, da okrivljeni nije ni lično činom niti savjetom drugome kriv smrti ubijenoga.

Kadgod bilo je potrebno i više svjedoka. U jednome spomeniku nalazimo, da je jedna gradjanka bila okrivljena, da je sudjelovala kod umorstva svojega supruga. Sud je odredio da mora svoju nekrivnju dokazati sa 50 svjedoka. Kako je bilo teško u kratko vrijeme naći tih 50 gradjana, koji će moći ovakvu prisegu položiti, morala je okrivljena položiti u gradsku blagajnu jamčevinu od 50 maraka, da ne će iz grada pobjeći. Napokon je okrivljena našla tih 50 svjedoka i oni zajedno s njome položiše u crkvi sv. Marka javnu prisegu i time bila je njezina nevinost dokazana. Sada je ali sud presudio tužitelja na »glavarinu« od 25 maraka.

Za nehotično ubojstvo mogao je okrivljenik u XV. vijeku umjesto kazne u dogovoru sa obitelji ubijenoga poći u Rim kao hodočasnik, ondje se za pokoj duše ubijenoga pomoliti, ispovijediti se i o tome donijeti pismenu potvrdu, a napokon morao je iz Rima donijeti u ime zadužbine misno ruho za onu crkvu u kojoj je ubijeni pokopan.

Ubojice kažnjavali bi glavosjekom ili vješanjem, ali bi kazna znala biti i pooštrena tako, da bi krivcu svezali ruke i noge te ga ovako vezana privezali konju za rep, koji bi ga vukao gradskim ulicama do stratišta gdje bi ga ili odmah objesili ili bi rasjekli na četvero, a onda pojedine dijelove tijela vješali.

Ako je ubojica iz grada pobjegao, sud bi ga tri puta javno pozivao da se javi, a nije li došao na sud, oglasio je sud javno, da ga svatko, tko ga uhvati na gradskom teritoriju može slobodno prema onoj »glava za glavu« ubiti. Posjed ovakova ubice gradska bi općina zaplijenila. Nu ako bi ubica imao djece, to je gradska općina njima iz milosti prepustila očev imutak.

O samoj kazni za r a z b o j s t v a (»latrocinium«) ne spominje »zlatna bulla« ništa posebno. Medjutim je gradski sud već god. 1356. odredjivao, velike globe dapače i odrezivanje uda za one sumnjivce, koje bi noćni stražar na gradskim ulicama našao poslije devet sati, kada je naime zvono »loteršćak« odzvonilo.

U spomenicima XV. vijeka spominje se jedan slučaj umorstva t r o v a n j e m gdje je jedna gradjanka otrovala svojega muža.

Trovanje bilo joj je dokazano i nju osudiše na smrt na lomači, te bi spaljena. Osudjenica ostavila je imutak, pak kako nije bilo djece to je gradski sud posjed prodao i podjelio ga na tri dijela. Jedan dio dan je crkvi za mise za pokoj duše osudjenice, drugi dio gradskoj općini za popravak gradske tvrdje, a treći dio podijelio si je gradski sudac sa prisežnicima.

U zapisnicima medju razbojnicima nalazimo začudo najviše Nijemaca.

Još se spominje jedan ogavni slučaj umorstva gdje je jedan individuum našao na šetnji jednu djevojku, koju je silovao, a zatim ju ubio

polomivši joj obje ruke. Kada su ga ulovili bje osudjen na smrt, a prije toga privezali su ga konjima za rep, vukli po gradu i onda su mu na stratištu sami roditelji oskvrnute i ubijene djevojke otsjekli glavu.

8. Prevare i kradje.

Kao svagdje u svijetu i kod nas u starome Zagrebu varalo se i kralo. O samim prevarama doduše nalazimo tek nekoliko primjera u spomenicima. Tako se spominje slučaj upravitelja gradskog kupališta. Gradska je općina naime propisala cijenik za kupanje u njezinom kupalištu, pak je taj upravitelj gradjanima više računao pojedino kupanje nego li je to smio. Kada je bio uhvaćen na djelu sud ga osudi na tamnicu u trajanju od jedne godine, ali mu je konačno gradska općina oprostila kazan i uz njegovo svečano obećanje da neće više varati uspostavila ga opet u službu.

Nalazimo nadalje nekoliko »varalica« upisanih u gradski zapisnik, koji su primili plaću da izvrše neko djelo, a to nisu učinili. Dakako, da su morali i primljenu nagradu povratiti.

Jednoć je stranac neki po gradu prodavao jednu škrinju rekavši, da imade u njoj novaca i vrijednosti do 80 forinti. Prodao ju za 40 forinti. Kada je kupac ustanovio, da u njoj nije bilo ništa doli nekih krpetina, sud je toga stranca osudio, da ga gola kroz šibe protjeraju iz grada.

K r a d j a bilo je mnogovrstnih, pak prema tome i kazni.

Ako je tkogod primio na čuvanje kakve stvari i vlasnik mu je predao i ključeve, pak su stvari nestale, vlasnik morao je na sudu prisegom utvrditi vrijednost predmeta, a onaj komu je dao na čuvanje bio bi kažnjen, kao da ih je sam ukrao, globom u visini vrijednosti stvari.

Ako su iz zatvorena sanduka kod povjerioca nestali novci, morao je kod suda prisegom dvadesetpetorice poštenih gradjana dokazati, da nije novce ukrao iz sanduka.

Ukradene stvari i životinje nisu se dakako smjele kupovati. Ako je tko kupio takovu ukradenu stvar ili životinju, koja se kasnije kod njega pronašla morao je prisegom utvrditi, da nije znao, da je stvar ili životinja ukradena. Vlasnik mogao je od njega svoje vlasništvo prekupiti.

U spomenicima nalazimo i slučaj, gdje je jedan gradjanin kupio olovne svirale koje su s orgulja župne crkve bile ukradene. Taj je gradjanin morao znati, da je to ukradena stvar, pak je bio osudjen da mu »usijanim ključem crkvenim stave žig na čelo i da ga potom izagnaju iz grada«. Nu osudjeni zamolio je pomilovanje, pak mu je ova svakako teška kazna zamijenjena sa jednogodišnjom tamnicom, a uz to morao je platiti trošak popravka orgulja.

Svaku kradju moralo se dokazati pomoću svjedoka i prisegom, a ako je bilo moguće i vlasnikom ukradjenog predmeta.

Glede kazni veli »zlatna bulla« općenito ovako: »Bude li gradjanin ili inostranac zatečen na gradskom zemljištu u kradji ili razbojstvu, neka mu gradski sudac po običaju sudi.«

Kazne su bile kako rekosmo veoma različite. Tako bi obično, ako je tko prvi puta počinio to kažnjivo djelo bio pomilovan te je morao ukradenu stvar ili životinju povratiti vlasniku.

Inače su tata stavili na muke, ako nije htio priznati kradju. Za veće kradje tata bi izvan gradskih zidina izbatinali i protjerali iz grada, a ako se cijela obitelj ogrješila kradjom izagnali bi i čitavu obitelj iz grada.

Obične su bile kazne odrezivanje uha tatu. To se činilo obično tako, ako nije bilo krvnika, da je mladji tat starijemu odrezao jedno ili oba uha, a tada bi ga izagnali iz grada. Tatove »žepokradice« obično su kažnjavali, da bi mu uho pribili čavlom na drvena konja i onda odrezali te ga protjerali iz grada. Ako je počinio više kradja otsjekli bi mu i desnu ruku.

One tatove, koje se nikako nebi moglo dovesti na put poštenja jednostavno su osudili na vješanje. Isto tako i one, koji su bili pomagači.

Kako gradska općina nije imala stalnoga svoga »krvnika« to bi sud dozvolio oštećeniku, da ili sam tata objesi ili da plati čovjeka koji će ga objesiti.

Osudjeniku praštali bi smrtnu kaznu, ako je obećao da će poći u samostan. Nu ako je prevario i nije pošao za redovnika, to su poslali za njim tjeralicu i u slučaju, da su ga ulovili bio bi bez milosrdja vješan.

U spomenicima nalazimo slučajeva, da su se tatovi pred sudom branili i tako, da su uporno tvrdili, kako ih je sudac nagovarao na kradju ili da ne vrate ukradenu stvar, da ih je u zatvoru pohodio dajući im bolji krevet i hranu, itd.

U takovim slučajevima morao se sudac pomoću 50 svjedoka rotnika pred čitavom općinom opravdati.

Dakako da bi takva tata radi osvade veoma strogo kaznili, a obično smrću.

Bilo je i smiješnih presuda gradskoga suda. Tako nalazimo u jednome spomeniku, da su nekoga tata, koji je ukrao 3 sirove volovske kože i htio ih prodati postolarima, ulovili i osudili na smrt. Ali bio je pomilovan time, da su ga iz grada izagnali.

Prije nego li su ga izagnali svukli su ga do pojasa i na nj navukli sirovu volovsku kožu svezavši ju na glavu zajedno sa rogovima. Ovako su ga panduri vukli okolo po gradu i konačno izagnali.

9. Preljub i blud.

Prije XV. vijeka spominju spomenici preljub kao veliki i užasan zločin (nepharius actus, maxima malitia), a preljubnike nazivali su »prokletnicima«. Sud bi u slučaju da je preljub dokazan krivce osudio na smrt na lomači.

U početku XV. vijeka postojao je običaj, da su preljubnike prije same smrtne kazne udarali na muke. Stavljali su ih na »drvene konje« (equuleum) gdje su ih užarenim željezom mučili.

U drugoj polovici XV. vijeka ove velike strogosti popustile su, pak bi preljubnike temeljito izbatinali i protjerali iz grada.

Gradsko je poglavarstvo strogo pazilo na ćudorednost svojih gradjana. Ako je stranac došao u grad sa ženom morao je pred sudom sa sedam svjedoka prisegu položiti, da mu je to doista zakonita žena. U ono doba nije naime bilo vjenčanih listova!

U spomenicima nalazimo mnogo slučajeva bluda, koji se raspravljahu pred gradskim sudom. Tako je bio tužen organista gradske župne crkve, da je jednu ženu primio za sise. Morao je sa dva svjedoka prisegom dokazati, da se »slučajno« dirnuo ženskih prsiju.

Drugi je morao sa 6 svjedoka dokazati, da nije nagovarao djevojku na bludni čin.

Jedan mladić, koji je ušao u kupalište gdje su se žene kupale bio je strogo kažnjen radi ovoga prestupa.

Medju sudskim zapisima nalazimo mnogo Talijana, koji su vršili blud sa svojim sluškinjama i bili radi toga kažnjeni.

I neke udovice, koje su držale u svojim stanovima bludnice i time pripomogle širenju bluda bile su visokim globama kažnjene.

Da se na sudu mogao točno dokazati nekomu blud ili preljub ispitivali bi se svjedoci, a osobito gradski vratari i noćni stražari.

Bludnice, koje su bile i svodilje obično bi sudili na izgon iz grada, a znali bi im i imovinu zaplijeniti.

Ako su ženu ulovili u preljubu, a muž joj je ubio ljubavnika sud bi ju osudio na batine i izgon iz grada, a muža oslobodio kazne.

Ako se tko javno hvalisao, da je često općio s tudjom ženom, pak je to i na sudu priznao, a čin je bio dokazan, sud bi oboje preljubnika osudio na smrt na lomači.

Djevojku, koja bi zanijela, a nije htjela priznati s kime, osudili bi da ne smije nositi »partu na glavi ni spuštenih kita« t. j. ne smije hodati okolo kao djevojka, nego se morala nositi kao žena t. j. glavu pokriti koprenom ili pečom.

Služavci, koja bi zanijela sa slugom gospodara ili kalfom, prem bi

ju sud trebao istjerati iz grada, redovno bi se opraštala kazna, ako ju je sukrivac naknadno vjenčao.

U spomenicima nalazimo slučaj silovanja jedne djevojke, koju je neki čovjek silovao u polju svezavši joj ubrusom glavu i ruke. Kada je djevojka uspjela dokazati krivično djelo bio je krivac po sudu osudjen na smrt te mu je krvnik odrubio glavu.

Čedomorstva dešavala su se takodjer. Nalazimo nekoliko osuda, gdje su žene i djevojke osudjivane. Nakon što su ih stavljali na mučila, gdje bi redovno priznale svoj grijeh, osudili bi je na smrt na lomači, ali u kasnija vremena tu bi kaznu zamjenili izgonom iz grada, pak su osudjenici prije toga odrezali kosu, te ju ovako osramoćenu izbatinali i prognali iz grada. (Nastavit će se.)

NAŠI POKOJNICI.

Ovih dana izgubili smo vrijednog radnika na privrednom pridignuću grada Zagreba gospodina Otu Sterna, čiji su pozitivan rad i ime ubilježeni gotovo na svim stranicama naših privredničkih ustanova. Nije bilo te akcije da se naš grad afirmira kao privredni centar države, u kojoj nije bio znatno zastupan u prvim redovima i Oto Stern, veletrgovac, rodjeni Zagrepčanin i diskretni pomagač kulturnih i humanih nastojanja. Bio je jedan od gradjana iz one epohe, čiji je rad iz mirnog predratnog Zagreba stvarao i stvorio savremene obrise velegrada, a to je neprolazna zasluga za sve nas, koji se ponosimo tim gradom. Naš član i odbornik g. dr. Ivo Stern, ravnatelj Radio stanice, izgubio je tom smrću brata, a naše društvo člana i prijatelja. Pokojnom Oti Sternu slava i laka rodjena zagrebačka gruda u vječnim sjenama Mirogoja!

KONCERAT MARIJANA MAJCENA.

Na dan 23. veljače 1934. održat će u dvorani Glazbenog zavoda na večer u 8 sati »Veče pjesama i arija« naš omiljeli operni i koncertni pjevač Marijan Majcen.

Program je slijedeći:

1. Hristić: Lastavica. Bersa: Kad... Pavčić: Pred durmi.
2. Dvoržak: 3 ljubavne pjesme.
3. Rimski-Korsakov: Umjetnost. Oktava. Djeva i sunce.
4. Rimski-Korsakov: Jeka.
   Nije vjetar koji vije sa visine...
   Zvonkije je ševino pjevanje.
5. Rossini: Arija »Seviljski brijač«.
6. Massenet: Arija Werther.

Na glasoviru gosp. prof. Ivana Arnold-Cuculić.

Kako je Marijan Majcen naš domaći sin i član našega društva, to je dužnost sviju nas, da dvoranu glazbenog zavoda napunimo, pak se gg. članovi umoljavaju, da u što većem broju ovoj koncertnoj večeri prisustvovati izvole.

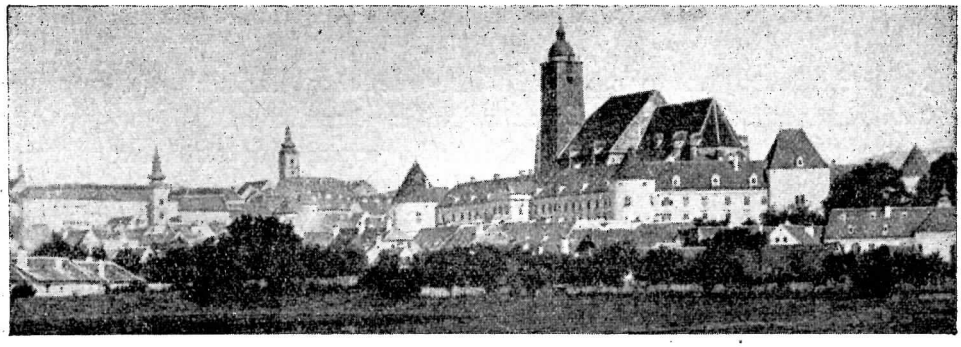

Ivo Franić: (Nastavak 1.)

Stara katedrala u Zagrebu

Vijesti su i odveć oskudne, a da bi mogli da nađemo u njima neko čvršće uporište preko kojeg bi se domogli neke približne slike o tadašnjem stanju. Preveć su općenite, a još više nejasne. Niti ne dolaze iz takovih izvora koji bi bili nakloni i drugima, a ne samo latinima. Čak neizravno i opravdavaju korake koje je preduzimala kraljica Jelena i stranka latinaša. Najvjerojatnije je, da se borba vodila između ova dva tabora: latinskog koji će, s vremenom, da postane mađarofilski, i narodnog koji je, istodobno, bio i protupapinski. Sam sukob, dakle, i narodni pokret potekao je iz protunacionalnih sinodalnih crkvenih reforma i odredaba latinaša koje su neupućeni pape potvrđivali. Tim je i stav papinske kurije i u ovom sukobu, sam od sebe, bio određen uz dvorsku stranku. A papinstvo je imalo uza se javno mnijenje čitavog tadašnjeg kulturnog svijeta. Tim nam postaje i razumljivim da Split, sjedište latinskog nadbiskupa (a s njim se poistovjetuje i Krbava, stara banovina Zvonimirova), — postaje središtem sudbonosnog pokreta za personalnu uniju s Madžarima.

Već je spomenuto iz »Ilustrovane bečke kronike«, da je kraljica Jelena zatražila pomoć od brata Ladislava. Ako ne sama ona, ali nadbiskup Splitski sigurno se obratio i za pomoć papi Urbanu II. A opunomoćenik papin za ovakove ekspedicije bio je ugarski kralj. Ovaj put taj kralj bio je i lično zainteresovan. Bila su ugrožena tobožnja prava njegove sestre. A, jer ova nije imala djece, baštinik njezin bio je on.

Ilustrovana kronika u tom smislu opravdava: Ladislav je osvetio sestrine nepravde. Zatim joj je povratio čitavu Hrvatsku i Dalmaciju; a kraljica ih, po tome, predaje njegovoj vlasti. »A to kralj nije načinio iz pohlepe, već je, po kraljevskoj pravednosti, njemu pripadalo pravo naslijeđa. Kralj

Zvonimir bio je s njime u bliskom srodstvu i nije imao nasljednika« — dodaje.

Mi znademo, da to baš i nije bilo sve tako. Ladislav nije dopro u samu Dalmaciju. Razlog je sporedan. No iz pisma kojeg je s ovog bojnog pohoda uputio svom poznaniku Oderiziju, opatu Montekasinskog samostana, vidi se, da je napredovao brzo, bez većih zapreka, i da je dopro negdje u blizinu mora: — »već me možeš smatrati susjedom, jer sam zadobio skoro cijelu Slavoniju«. Izričito kaže »acquisivi«, a ne »subjugavi«, kao što će to za njega da ustvrdi jedan od nasljednika mu, Andrija II, u svojoj ispravi od 1217.[8] Po tome se može vidjeti, da je Ladislav dolazio pozvan; da je od sumišljenika sestrinih dočekivan i praćen sve do Gvozda (od Alpas ferreas«), koje su bile granice slavonskog banata, a koji je spadao u vlasnost porodice Zvonimirove.

To nam, nekako, objašnjava i Toma, arhiđakon splitski, kada pripovijeda, kako je neki velikaš iz Slavonije otišao u Ugarsku kralju Ladislavu. Nije, naime, mogao da duže podnosi nepravde i progone protivnika. Trudio se da nagovori kralja, neka silom zauzme ovo: »upražnjeno kraljevstvo koje je ostalo bez svake kraljevske zaštite i skrbi«. Splitski Anonim čak i spominje one koji su pozivali Ladislava. Poslali su Splićani nekog Petra od roda »Cacautonis« (?), koji je u Krbavi opet pronašao izvjesnog Petra iz roda Gusića, te otišao s njime u Ugarsku. Tu su oni kao »Bijeli Hrvati« ponudili Ladislavu »kneževstvo Splitsko s čitavom Hrvatskom«.[9] »Čemu se kralj mnogo poveselio«. Dakle je čekao samo na izliku.

Mi nemamo podataka da li je papa što poručio, obećao ili ponudio Ladislavu. O samoj vezi s Urbanom II s ove vojne imademo dokaza. Pismo Montekasinskom opatu ponesli su, usput, isti oni Ladislavovi poslanici Sorinus i dvorski kapelan, koje je poslao, istodobno, u nekoj posebnoj misiji k papi Urbanu II u Rim. Prof. Šišić je izračunao da je to moglo da bude u prvoj polovini 1091 godine. Kumani su, naime, provalili u Ugarsku u maju, ili u junu one godine. Zbog te provale kralj se morao hitno da vraća u Ugarsku, a da nije sproveo potpune okupacije hrvatskog kraljevstva.

Kralj Ladislav pokazao se kao vrlo vješt i sposoban diplomata. Nije htio da bude uglavljen kao zavojevač, ali ni kao uzurpator. Trebalo mu je neko prihvativo legalno opravdanje, da ima pravnu izliku za tu vojnu. — Pozvala ga je sestra u pomoć, a odrekla se svojih prava na Hrvatsku u njegovu korist. Malo čudno, no u ono doba ništa neobično shvaćanje o raspolaganju s tuđom sudbinom. A možda je između Zvonimira i ugarske dinastije postojao, s pristankom dvorske stranke, neki tajni ugovor o na-

[8] Krčelić: C. I. — 2.: qui terram Sclavoniae sive banatum... Coronae Hungariae subjugavit.«

[9] Šišić: Priručnik 321.

slijeđu. Na to nas upućuju ona obraćanja Splita i nekih magnata na kralja ugarskog da dođe i da zauzme Hrvatsku, koja nema krunisanog nasljednika. Tako je eto i narod pozvao Ladislava (i Hrvati i dalmatinski latini).

Napokon iz fundacione isprave Zagrebačke biskupije doznajemo da je došao i kao branilac vjere. Episkopat se imao da brine kako bi »one, koje je zabluda idolopoklonstva otuđila od Boga, povratio natrag na put istine«.

A da ne bi Hrvati mislili da ih je došao podjarmiti svome ugarskome žezlu, on u zaposjednutom dijelu Slavonije postavlja za posebnog kralja svog nećaka Almu.[10]

S time je jedan dio posla svršio. Ali s papom kanda se nije mogao da nagodi: bilo što se papa nije htio da zamjeri Bizantu, bilo što Ladislav nije htio da polaže vazalske prisege papi. Mi toga ne znamo. Činjenica je samo to, da se još iste godine 1091) Ladislav razišao s papom Urbanom II, i prišao protupapi Klimentu III Wibertu. Još je nešto napadno: Ladislav se ni poslije protjerivanja Kumana ne vraća više u Hrvatsku da je cijelu zaposjedne. I Almoš, prije 29 1095, napušta Hrvatsku i preuzima kao herceg, nekakovo vladanje s lijeve obale Tise.

Osnivanje Zagrebačke biskupije.

Iznošenje stanja i uslova koji su doveli do ovih smutnja koje će definitivno pokopati slobodnu narodnu hrvatsku državu srednjega vijeka bilo je potrebno da se shvati ono što će dalje da slijedi.

Ladislav je oko 1094 osnovao Zagrebačku biskupiju. O ovome činu mi ne posjedujemo danas izvornu ispravu. Najstariji izvor je onaj nadbiskupa Ostrogonskoga iz 1137 godine. U njemu se kaže: »kralj Ladislav, nadahnut božanskom milošću, po savjetu ovih[12] i ostalih odličnika, utemeljio je Zagrebačku biskupiju; naime da one, koje je zabluda idolopoklonstva otuđila od štovanja Boga, nastojanje biskupovo povrati na put istine«. »Da bi, dakle, podučio neznanje ovoga puka, pronašao je nekog Čeha, čovjeka časna života, a zvao se Duh, sposobna, kojeg je po svome kapelanu Fanacki odredio za pastira toj crkvi; taj (Fancika) odredio je i službenike (officinarios) za ovu crkvu iz županije Šomogjske i Zaladske. Osim toga drugi kapelan, po imenu Kupan, po naredjenju ovog istoga kralja dao je ovoj crkvi stanovnike (populum) u Dubravi sa zemljom i šumom koja je tamo pripadala«.

[10] Šišić: Priručnik 313.: — tempore (1091) quo Uladdislau (!) Pannoniorum rex, Chroacie invadens regnum dominum Almum, suum nepotem in illo statuiit regem.

[11] Krčliće: Cap. I. p. 1.

[12] »Nadb. ostrog Acha, nadb. bačkog Fabijana, vesprimskog biskupa Kuzme, palatina kneza Gyule i šomodžskog župana Graba« — Šišić: Priručnik 322.

Kralj Andrija II u ispravi iz 1217 kaže: koji (Ladislav) je zemlju Slavonije ili banata, prevodeći je od zablude idolopoklonstva na kršćanstvo podvrgnuo kruni Ugarske; koji je u istome banatu ustanovio biskupiju, i ustrojio joj na čast sv. Stjepana kralja manastir (monasterium, Münster).[13] I Stjepan V (1272) spominje ovo djelo kralja Ladislava: »koji je (Ladislav) uklanjanjem poganskih zabluda u vojvodstvu Slavonije postao osnivačem Zagrebačke crkve«.

Iz ovih oskudnih izvora nastale su brojne nejasnoće. S jedne strane: razlog, koji je ponukao Ladislava da osnuje Zagrebačku biskupiju, malo je čudan, nerazumljiv i neobjašnjen. I smiono je, i odveć je općenita, ničim nedokazana tvrdnja: »zabluda idolopoklonstva« (error idolatriae). S druge strane, nastala su već zarana dva tabora: jednih koji su uvjereni da je Ladislav, uz osnivanje biskupije, odmah gradio, ili barem osnovao fond iz kojeg se imalo, bezodvlačno, započeti s izgradnjom katedrale i kanoničke nastambe; drugih koji to odlučno pobijaju. Medju prve spadaju Tomko Marnavić, Benedikt Vinković i Farlatti od starijih, Ivan Kukuljević, Ivan Tkalčić i Dr. Ljudevit Ivančanin[14] od novijih istraživalaca. U drugu skupinu koja to pobija ubrajaju se Pavle Ritter Vitezović i Baltazar Krčelić uz većinu savremenih.

Napokon postavilo se pitanje. »kad je, zapravo, Ladislav osnivao Zagrebačku biskupiju?« Osim Tomka Marnavića, koji, samovoljno, to osnivanje pomiče čak u 1085 godinu, svi ostali traže vrijeme izmedju 1901 i 1095 godine. Dakle, doba od vojne (1091) do smrti Ladislavljeve (1095). Prof. dr. Ferdo Šišić učinio je, putem dedukcije po učesnicima koji su spomenuti u osnivalačkoj ispravi i iz dogadjaja onog vremena, najvjerojatnijom kao godinu osnutka 1094, koju i mi prihvaćamo.

Teže je da se objasni tvrdnja da je biskupija osnovana sa zadatkom, da idolopoklonike povrati natrag na put kršćanske istine.

U I knjizi Ladislavljevih odredaba[15] mi dobivamo neke konture ove idolatrije: — »Kogod bude na svoj poganski način žrtvovao kod zdenaca, ili bi prinosio žrtve uz drveće, izvore i kamenje, neka svoj grijeh okaje jednim volom«.

Mnogo opširnije, jasnije i otvorenije tumači ovo Farlatti.[16] On kaže: »U doba kad je Ladislav sebi podložio Slavoniju, rekao bi, da su na selima i zaseocima postojali još neki tragovi prastarog praznovjerja koje je sreti kralj, na svaki način, htio da ukloni. Tako su kod seljaka i nenaobraženih

[13] Krčelić: C. I. p. 2.

[14] Nar. St. 10. str. 20.—21.: Dr. Lj. Ivančanin: »Iz povijesti Zagrebačkih kanonika«.

[15] Krčelić p. 9.: Quicumque ritu gentilium juxta Puteos, vel ad arbores, et fontes et lapides abtulerint, reatum suum bove luant.«

[16] Farlatti: V. sv. str. 334.

ljudi bila uvriježena, ili još bolje urodjena, od predja baštinjena kriva i izmišljena vjerovanja o mnogostrukosti božanstva. Ova se niti tokom vremena, a niti nastojanjem svećenika iskorjeniti nisu dala«. — Farlatti drži da su ih donesli u Slavoniju bjegunci iz Ugarske gdje ih je neuki puk odmah primio. A kada ih je Ladislav i ovdje, poslije zauzeća Slavonije, počeo da progoni, oni su se razbjegli. Odmah nam i opisuje, sigurno ne bez svake podloge, u čemu se to sastojalo:

— »U poljima i na osamljenim mjestima, kod izvora i zdenaca izvršivali su nečiste misterije i ceremonije«. Vršili su ih na tajnim sastancima i u sakrivenim svetištima. A kako je kazna predviđena cijenom jednoga vola, Farlatti i u tome vidi da se radi o seljacima i o seoskim priprostim ljudima »koji su griješili više iz gluposti i neznanja, no iz volje i zlobe«.

Mi znademo da u našem narodu, još i dan danji, pored najusrdnije pobožnosti, živi još uvijek duboko uvriježeno praznovjerje. Nije baš sve, ali velik njegov dio sačuvao se, kao baština, iz mističnog staroslavenskog vjerovanja. I sve što je u Ladislavljevim naredbama nabrojano, postoji u širokim slojevima našeg naroda još i danas. Pa ne samo kod nas južnih Slavena. Velikim dijelom očuvali su se oni i kod zapadnih Slavena (Čeha i Poljaka), pa i kod Rusa na istoku. Jedna od takovih vjera je ona u duhove, dobre i zle. Vukodlaci se vuku po gusticima šuma, po šikarama, po osamama. Oni traže ljudsku krv. Na raskršćima puteva sastaju se vještice, gdje drže noćišta i igraju kolo. U šumama živi »šumski čovjek«, div, gorostas. U vodama se sakriva patuljasti »vodeni čovjek«. U gajevima, kod izvora, uz rijeke, i u planinama živu vile, dobra bića, pomagaoci ljudi. No samo, dok se nisu rasrdile. Jer su osvetoljubive. Ima ih i zlih. To su more, treskavice i dr. U narodu postoje vračanja, gatanja, zaklinjanja, čitavi obredi, kako da se rasrđene umilostivi, a dobre skloni da nam budu od pomoći. Bajke naroda u pripovijestima i pjesmama razgradile su ovu vjeru do pravog filozofskoga sistema.

No praznovjerje nije osobina jedino Slavena. Svi narodi, koji su životom usko povezani uz prirodu, a u kršćanskoj religiji ne nalaze svagdje objašnjenja svih prirodnih pojava koja bi ih potpuno zadovoljila, posižu za pučkim vjerovanjima koja su preuzeli iz tradicija svojih susjeda, ili kao plod mašte sposobnijih vođa. Imali su ih i Madžari. Imaju ih i danas još. To, dakle, moglo je da posluži kao izlika, ali ne i kao uzrok da se osniva jedna biskupija i vodi vojna na jedan narod.

(Nastavit će se.)

Ljudi koji stvaraju savremeni Zagreb

Stari su Zagreb nadvisivali zvonici i kule. Ispod tih kamenih gromada odvijala se sva historija sedamstogodišnjega grada. Stare gornjogradske plemićke kurije, palače i tornjevi stvarali su Zagreb — metropolom. I dok je historija generacije, koja izumire, rušila bedeme i gradska vrata, kao suvišne ostatke srednjega vijeka, na nekadanjim podgričkim njivama i posavskim žabokrečinama nikli su obrisi otvorenoga grada. Nestaje starodrevni gričko-kaptolski Zagreb i razvija se u duhu vremena u industrijalno-trgovački grad zamašnog značaja. Rodila se deviza rada i ljudi, koji su sa tim geslom započeli da izgradjuju u kratkom razdoblju čitave četvrti. Iznad novoga grada podižu se uski tornjevi tvorničkih dimnjaka, na raznim se stranama javljaju tvorničke sirene, a u kontoarima velikih trgovaca dirigiraju se šlepovi po rijekama, brodovi na moru i bezbrojni vagoni na raznim željezničkim linijama. Zagreb postaje privredna metropola. Privreda postaje srce toga grada. Zagreb ne zaostaje za ostalim velikim svijetom. I da smo danas u prvoj eri velegrada, zasluga je to zagrebačke privrede. I zato smo odlučili programatski da na stranicama revije »Zagreb« tim zaslužnim sugradjanima, — naročito prvim pionirima privrede, — u kratkim člancima sačuvamo uspomenu njihovog uspješnog rada. Rada, koji je iz malog Zagreba stvarao i stvorio naš savremeni veliki Zagreb.

Još i danas postoji (doduše renovirana) kuća u Praškoj ulici broj 6, koju je za tadanjega industrijalca Hinka Mayera (1856—1918) sagradio g. 1887. čuveni graditelj Bartol Felbinger. O utemeljitelju te trgovačke kuće — osnovane godine 1868. — postoji u analima privredničkih institucija mnogo dokaza, da je to ime povezano sa svakom vrijednom akcijom da se iz maloga grada stvori što snažniji i veći privredni centar. Šest i pol decenija tog uspješnog rada ponukalo nas je da u prvom redu spomenemo jedno od najstarijih naših velikih trgovačkih poduzeća, koje je danas svoj rad proširilo po svim krajevima naše velike države. Ugodna je konstatacija da su sinovi pokojnog utemeljitelja dr. Milan i dr. Artur Marić, kao rodjeni Zagrepčani, ostali vjerni svom gradu i nakon svršenih studija u velikim evropskim centrima proširili uspješni rad svog oca s osnutkom »Anglo-Jugoslavenskog Petrolejskog d. d.«, godine 1921. (Shell) i time stvorili iz Zagreba centrum uljne industrije za sve naše krajeve. Od koje je to goleme koristi za Zagreb neka nam govore data izvadjena iz jedne ugledne zagrebačke revije: — »Ako je možda onda, u trećoj godini po svršetku svjetskoga rata i bilo skeptika, koji su sumnjali u mogućnosti opstojanja samonikle petrolejske industrije u ovim stranama, poduzeće je 1927. ipak sagradilo jednu od najmodernijih evropskih rafinerija u Capragu, a danas raspolaže sa dion. glavnicom od 100 milijuna dinara, te zaposluje oko 1000 radnika

i činovnika, same domaće sile. Instalacije u Beogradu, Splitu, Dubrovniku, Sušaku, Skoplju i drugdje dokazuju ogroman uspjeh te naše zagrebačke tvrtke, koja sa ostalim vrijednim sličnim poduzećima stvara iz našega grada privredni centar, poznat po solidnom radu u čitavom svijetu. To je poduzeće jedan od stupova modernoga Zagreba. Čvrst i solidan stup jer u čitavom njegovom radu provejava i ljubav za naš srcima dragi Zagreb.

Katedralis:

ONI IZ KAZALIŠNE...

Roman iz sumornih dana

Nenadu

Prolazio sam mrtvim Zagrebom. Pršila je kiša i osušeno je lišće šuštilo ispod mojih osamljenih koraka. Prokisla aleja bila je tiha i prazna. Redali su se stari kameni spomenici, puni oronulih zlatnih imena i titula i obrasli sa bršljanom, — džbunje ocvalih ruža i grobovi sa kasnim cvijećem bijelih cvijetova i mrtvačkoga mirisa.

Kod humčića, — zelenog od trave i sa uljanicom u mutnocrvenoj lampi, — stajala je turobna starica, pognuta ispod starinskoga kišobrana, a tamo na kraju Mirogoja, gdje se groblje naginje u uvalu ispod bukovačkih gorica, žutile su se ilovaste plohe, odredjene za nove jame... nova imena... i nove titule.

Iz grada u nizini dopirala su zvona, tužna kao muzika Chopinovog petnaestog preludija, skladanog za kišnoga dana na mrtvim vodama gardijskoga jezera.

U šumu monotone kiše slutio sam kako se prokislim golemim grobljem provlače čudne sjene. Poznate pojave iz mutnih ratnih dana, čije kosti trunu — tko da zna na kojim stranama — tog ogromnog mrtvog grada.

Jesen... kiša... i daleka mrtvačka svetoivanjska zvona bili su u skladu tih modrih providnih utvara. Utvara, s kojima sam se susretao i

zanosio u uskoj i polumračnoj kavani, koja i danas postoji. Njezina okna proviruju na dvije ulične fronte. U Masarykovu ulicu i na trg Kralja Aleksandra. To je azil zagrebačkih boema, sanjala, poetskih duša, desperatera i študenata sa nedaleke univerze.

U toj su kavani rezidirala velika imena iz naše literarne, umjetničke i kazališne historije, a tu i danas zaviruju svi oni, koji živu za umjetnost, žive od umjetnosti ili su barem blizi onima, sa čijim će imenima biti okrštene neke buduće i nove ulice grada Zagreba.

Kazališna kavana to je ono izakulisno mjesto svih zagrebačkih redakcija, — tu se podižu glumačke revolte protiv kazališnih uprava, — stvaraju nove struje i novi programi, pa i svi strani umjetnici, koji prolaze kroz Zagreb, navraćaju se u »Kazališnu«, koja po gostima i po debatama naliči na pandan pariške »Rotonde« ili berlinske »Romanisches Kaffee«.

A boemi su svagdje isti. Sve što je ušlo ili što će ući u umjetničku historiju ovoga grada prošlo je ili će proći tom kavanom, pa i glavni akteri toga romana sanjarili su u njezinim dimovima i vjerovali u neke svoje velike budućnosti.

Njih nema više medju živima. Mirogojski križevi označuju im grobove, a kiše su isprale njihova imena. Nije im bilo sudjeno da udju u neke antologije i njihova je smrt bila i smrt njihovih imena.

Nastrojenja sivog jesenskog dana podiglo je iz vlažnih grobova njihove pojave i kako je moja mladost bila protkana s njihovim životima, obnoviti ću sve ono, što se je odigravalo za sumornih ratnih dana, dok su ti mladi životi još vjerovali u neke sretne i slavne budućnosti. Vjerovali? A tko nije vjerovao i tko još danas ne vjeruje? A naročito oni, koji prolaze »Kazališnom« i vjeruju da su to prvi koraci u njihove slavne živote.

Istina je da će mnogi od njih i uspjeti, a istina je i to, da će mnogima život polomiti krila.

Tako je nikla ideja za taj roman malih životnih historija iz velikog vremena godine hiljadu devet sto i sedamnaeste.

ONI — KOJI IZUMIRU

I.

One večeri prosula se mjesečina iznad dvorišta i obrubila je sa svojim blijedim refleksima ogromnu krošnju stare akacije i pokidane bijele kvadrate kamenoga pločnika, po kojima se je slagala lagana i zelena patina od odrunjenih akacijinih cvijetića.

I što je veče postajalo tamnije, obrisi dvorišnih zidova postajali su sve crniji i izrazitiji.

Kao izvučeni sa crnim tušem.

Tamo, gdje stoje drvarnice sa stijenama od rijetko poredanih letava i sa neravnim krovićem od pocrnjelih crijepova, stajala je potkraj prošloga vijeka oranžerija, u kojoj su nekadanji gospodari gajili egzotičnu južnjačku floru.

Palme, — oleandre sa blijedo-crvenim i bijelim cvijetovima, — smokvine grmove sa širokim lišćem, — džbunje lovora, — naranče, — citrone i kaktuse, koji procvijetavahu svakih deset godina sa krvavim rumenim cvijetovima.

Tako barem govori gospodin Kos, stari neženja, penzionirani niži činovnik i neiscrpivi pripovjedač o ljudima i sudbinama iz sivih i starih gornjogradskih kućerina.

Kažu da je u mladosti pisao stihove i da je nesretno ljubio. Znam da danas pije i da plače kada se opija.

Vrijeme je porazbijalo stakla te nekadanje oranžerije, ljudi su iz staklenika pregradili drvarnice i bivše lakajske sobice pretvorene su u dvorišne sirotinjske stanove.

U polutamnoj uličnoj veži, koja naliči na tunel sa vlažnim boltama, drhturi žuta petrolejka i odbacuje duge sjene od drvene balustrade zavojitoga stubišta po kome se je protegao polutruo crven sag sa dvije široke crne pruge i sa rasčehanim rubovima.

Po rubu dvorišnog zida, obraslog sa vinovom lozom, pomiće se sa sporim i opreznim koracima silhueta crnoga mačka, čiji se je rep ispružio poput neke biskupske paličice, a sa zvonika Markove crkve odbija devet muklih i metalnih udaraca.

Tamo negdje — pokraj svete Katarine — zabruji monotona vojnička trublja i tužni se akordi razbijaju na tamnim obrisima gornjega grada.

Na dvorišnom balkonu — obraslom sa bršljanom i glicenejama — sjedi na fotelju od trstike sijedokosa dama, nalična na figuru iz »Pikove dame«, ogrnuta sa šalom i pledovima, — plemenita gospodja Dahowsky, udovica kavalerijskog obersta i vlasnica te sive kućerine za koju tvrdi historija grada Zagreba, da su u njezinim salonima, sobicama, otvorenim hodnicima sa drvenom ogradom i dvorištu sa danas zapuštenim džbunjem lovora i smokve — živjeli, radjali se i umirali koljenovići jedne znatne aristokratske gornjogradske familije.

I ta plemenita gospodja Dahowsky posljednji je odvjetak te porodice, a svog pokojnog muža, Ludviga von Dahowsky, upoznala je na nekom oficirskom plesu u staroj »Streljani« kao mladoga adjutanta Njegove Ekselencije, grofa toga i toga, zagrebačkog korskomandanta.

Mladi oficir uvukao se je u staru hrvatsku familiju, pokopao ženine roditelje, avanzirao do oberstarske šarže i umro bez potomstva.

Gospodja Dahowsky žalila je za onim svečanim zgodama, kada je pratila svoga muža i kada su joj mladji oficiri iskazivli naročite kavalirske pažnje... zahvalila se na svim odborskim titulama i stavila na grob gospodina Dahowskog spomenik od crnog mramora sa isklesanim zlatnim slovima

Hier ruhet...

a iznad toga reliefno sačinjen iz bakra riterski šljem, grb, oklop i neku latinsku devizu o maču, koji nikada ne rdja.

Iza muževe smrti izlazila je svake nedjelje u katarinsku crkvu, primala je u svom salonu — prenatrpanom sa komodama, vitrinama, foteljima i ogromnim starinskim klavirom — neke stare dame iz ostalih sivih gornjogradskih kuća i oči su joj postajale sve sitnije.

Podrhtavale su, često su suzile i okvir im je postajao sve uži, sve staračkiji.

Govorila je sa oštrim i piskutljivim glasom, neobično mršave i sa modrim nabreklim žilama isprugane ruke sve više su joj drhtale i kao da joj se je i onako od uvijek tanašan nos sve više duljio i tanjio.

Njezina visoka starost izbrisala je onu blijedu usku liniju njezinih usnica, koju je nepoznati majstor sa mnogo uspjeha zabilježio na starom izblijedjelom potretu nekoč mlade gospodje Amalie von Dahowsky.

I ta je dama za svake tople večeri sjedila na tom balkončiću i tko zna koje su joj se slike radjale u njezinim mislima.

Kada se je za devetoga sata oglasila vojnička trublja, ona se je prenula iz sanjarenja, nakrivila markantnu glavu i zvala sa reskim staračkim glasom:

— Fanžon!... Fanžon!... Neun Uhr ist abgeblasen!... Odtrubili su devet sati!

A Fanžon, mamzel Fanžon, sijedokosa gospodjica, oglašavala se tiho, gotovo šaputajući:

— Bitte sehr, gnädige Frau!... Molim lijepo, milostiva gospodjo!

I dvije su starice, plemenita gospodja Amalija von Dahowsky i njezina sobarica mamzel Fanžon odilazile sa balkončića u one tamne prvokatne prostorije — iza onih crnih kvadratnih udubina — prozora sa zelenim drvenim žaluzinama.

Iza devetoga sata zamro je život prvoga sprata tog starog i tihog gornjogradskog dvorišta.

Utihnuo je tihi život onih, koji izumiru... (Nastavit, će se.)

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. tajnik, Vodnikova ul. 10. — Tehnička redakcija: Katedralis. — Uredništvo i uprava: Gajeva 7, II. kat. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 9. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.

Kupujte tamo — gdje kupuju svi

Kastner i Öhler

Zagreb.

Ilica 4 **Ilica 4**

OSOBITI USPJEH ZAGREBAČKE TVORNICE.

Jedan lijep primjer za napredak domaće industrije i za vrijeme krize pruža nam tt. »Impregno«, tvornica higijenskih četaka i drugih kućnih potrepština u Zagrebu. I posjetioci ovogodišnjeg jesenjeg zbora su imali prilike, da se uvjere o praktičnosti proizvoda tt. »Impregno«.

Ovaj napredak se ima zahvaliti isključilo solidnosti spomenute tvrtke, jer je poznato, da je tvornica, osnovana 1929. po mladom g. Edi Hartmanu, radila ispočetka sa jako skromnim sredstvima. Vodstvo bilo je povjereno iskusnom stručnjaku g. Ćirilu Zagorcu, koji je spretnom propagandom, izlaganjem na medjunarodnim zborovima i solidnom produkcijom uspio, da stekne priznanje zainteresovanih. Kako se produkti »Impregno« plasiraju i izvan naše zemlje, to nije čudo, da tvrtka danas raspolaže s 11 najvećih odlikovanja iz Engleske, Francuske, Italije, Grčke itd. To nije samo uspjeh firme, već jedan od najljepših rezultata naše domaće industrije uopće.

Naša država takodjer nije izostala s priznanjem. Ministarstvo Narodnog Zdravlja ih sveopće preporučuje.

Tvornica je isprva radila samo s 3—4 radnika i proizvadjala je Impregno četke, koje su naišle na priznanje potrošača. Kasnije se tvornica uslijed velikog potraživanja proširila i danas već radi sa 60 radnika i proizvadja polituru za parkete i pokućtvo, ekstrakt protiv insekata, razkuživače za prostorije i zahode, aparate za čišćenje prozora itd. Za svaku granu modernog kućanstva naći ćemo najpodesnija i najmodernija sredstva kod tt. »Impregno«.

Na koncu moramo još istaknuti Impregno extrakt, za uništavanje insekata, koji je stekao sveopće priznanje na ovogodišnjoj Higijenskoj i Veterinarskoj izložbi.

Jedno je sigurno. Produkti »Impregno« su se u prakti pokazali kao vrlo pouzdani i solidni produkti. A što je glavno: jeftiniji su od inostranih.

Utemeljeno 1892

Knjigotiskara BRAĆA KRALJ

Telefon 4824 *ZAGREB* *Pavla Radića 9*

Preuzima *sve vrsti tiskanica uz najkulantniju poslugu: kao trgovački dopisni papir, listovne kuverte, račune, dopisnice, posjetnice, osmrtnice itd. Cijene vrlo umjerene*

Izradjuje *tiskanice u blokovima te zaručne i vjenčane karte, oglase, letake, kao i sve tiskanice u reklamnu svrhu i za sve uredske potrebe. — Podvorba brza i solidna.*

Lachmanovi

Caruso

Medicinal bonboni

proti promuklosti i kašlju

Oglašujte

u

„Zagrebu"

Najbolje sredstvo za čišćenje odijela

je

ETILEN

ETILEN

DAJTE VAŠA ODIJELA ČISTITI TAMO, GDJE VIDITE U IZLOGU GORNJI ZAŠTITNI ZNAK

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe

IVAN PENIĆ D. D.

ZAGREB

Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

Tvornica turpija i alata

A. Faber i sin

Zagreb, Miramarska cesta 23

Telefon 4953

U redakcijskim i u poslovima uprave primaju se stranke svakog dana od 5-7 sati poslije podne u Gajevoj ulici 7, II kat, kamo se umoljavaju priposlati i rukopisi.